

## ДЕЛОВАЊЕ ВМРО У КУМАНОВСКОЈ КАЗИ СКОПСКОГ САНЦАКА 1904/1905. ГОДИНЕ

*Сажетак:* У раздобљу од 1903. до 1905. године у тадашњим такозваним румелијским вилајетима Европске Турске, у које је спадао и Косовски, спроводила се, ради сузбијања револуционарног врења међу тамошњим народима, међународна револуционарна акција на челу са генералним инспектором Хилми-пашом и уз помоћ руског и аустријског цивилног агента. Оружану акцију, вођену јужно од српске и бугарске границе још од 1896, закулисно је водила вазална Кнежевина Бугарска служећи се ВМРО (Внутрена македонска револуционарна организација). Акција је врхунац достигла у лето 1903. године Илинденским устанком. Пропашћу устанка настаје затишје од годину дана. У лето 1904. бугарска акција се наставља са циљем да се јужни делови Старе Србије по сваку цену бугаризују и припоје Бугарској. На основу српских, македонских и бугарских извора обрађена је делатност ВМРО на територији Кумановске казе Скопског санцака, дела Косовског вилајета. То деловање се одвијало у више правца: убиствима истакнутих личности, нападима на села, преко школства и цркве.

*Кључне речи:* ВМРО, каза, вилајет, Куманово, деловање, убиства, школа, црква, учитељ, свештеник, Србија, Кокошиње, Дане Стојановић, Јован Алексић, Атанасије Ташко Петровић, Атанас Бабата

\*\*\*

У европским деловима Османске империје је 1870. године из Цариградске патријаршије издвојена и установљена Бугарска егзархија што је значило признање бугарском народу право на пуну верску и просветну самосталност. Већ током борбе за егзархију, са бугарске стране је, под видом борбе за народно словенско богослужење против грчког језика, вршена активна пропаганда да се тамошње становништво, првенствено Срби, национално одреде као Бугари. Од оснивања ВМРО-а<sup>2</sup> 1894. године, која је од самог почетка била под

<sup>1</sup> milan.t1989@yahoo.com

<sup>2</sup> О оснивању ВМРО-а види: *Вътрешната Македоно-одринска револуционна организација (1893–1919 г.), Документи на централните ръководни органи (устави, правилници,*

политичким и финансијским окриљем Кнежевине Бугарске, чије је деловање започето као антитурско, истовремено је било и антисрпски усмерено, јер је према речима Дамјана Груева<sup>3</sup>, једног од оснивача ВМРО-а, иначе некадашњег српског државног питомца школованог у Београду, „основен мотив... била мислата на противдеиствие на србската пропаганда“.<sup>4</sup>

Заједнички циљ Бугарске и ВМРО-а је био да се антитурска борба ове организације, или под њеним видом, искористи за бугаризовање целог подручја које је својевремено Русија Санстефанским уговором са Турском доделила новооснованој Кнежевини Бугарској, а европске велике силе га, на Берлинском конгресу, јула 1878. године, веома смањиле и вратиле Турској.<sup>5</sup>

Отварање источне кризе 1895. године кроз македонско и јерменско питање, устанак Грка на Криту 1896. године и грчко-турски рат 1897, довели су до погоршања положаја српског народа у Османском царству. Припадници бугарских организација су основали Друштво за убијање Срба 1897. године у Солуну.<sup>6</sup> Након првог убиства српског професора Илије Пејчиновића у септембру 1897.<sup>7</sup> године, лист „Народна права“ је писао да је задатак овог друштва „да огњем и мачем искорене Србе из Македоније.“<sup>8</sup> Исте године је дошло до више привидног него стварног приближавања Србије и Бугарске склапањем Угодбе. На основу тога, на место администратора Скопске митрополије Васељенске патријаршије постављен је Србин Фирмилијан и Porta је дала дозволу за отварање српских школа у Битољском и Солунском вилајету. Стога су се на мети ВМРО и ВМОК-а<sup>9</sup> нашли српски учитељи и свештеници, а њиховим убистви-

---

мемоари, декларации, окрјжни, протоколи, наредби, резолуции, писма), том 1, част 1, приредили: Цочо Биљарски, Ива Бурилкова, Софија, 2007; *Исти*, том 1, част 2, Софија, 2007; Красимир Каракачанов, *ВМРО – история на една борба*, Софија, 2013; Кирил Пърличев, *Кюстендилският конгрес на ВМРО 1908*, Софија, 2001.

<sup>3</sup> О Дамјану Груеву види: Светлозар Елдъров, *Дамјан Груев – Апостол на волята и мъдростта*, Бележити Българи за обединение на разпокъсаното отечество, приредно: Пламен Павлов, Софија, 2010, 28–36.

<sup>4</sup> *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. II, додаток 1, Организација Српска одбрана 1903–1905, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 10.

<sup>5</sup> *Исти*, књ. II, додаток 1, Београд, 2008, 11; Владимир Илић, *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд, 2006, 13.

<sup>6</sup> О Друштву за убијање Срба детаљније видети: Урош Шешум, *Друштво против Срба 1897–1902., Методи и мере бугарске дипломатије, Егзархије и Бугарско–македонско одринске револуционарне организације против ширења српског утицаја у Јужној Старој Србији и Македонији 1897–1902.*, Српске студије, књ. 4, Београд, 2013, 73–104.

<sup>7</sup> Станислав Краков, *Пламен четништва*, Београд, 1990, 53; *Исти*, 1906, књ. 1, приредили: Љиљана Алексић-Пејковић, Живота Анић, Београд, 2006, прилог А.

<sup>8</sup> Урош Шешум, *нав. дело*, Српске студије, књ. 4, Београд, 2013, 84.

<sup>9</sup> ВМОК (Врховен македоно-одрински комитет) је бугарска терористичка организација настала у Софији. Како би избегли сукобе са припадницима ВМРО-а споразумели су се да

ма је требало спречити ширење српских просветних и културних установа, те тако принудити становништво да не прихвата српско национално име, односно да га се одриче.<sup>10</sup> Ради сузбијања револуционарног врења међу потчињеним народима у Турској, према договору Русије и Аустроугарске, у Мирџштегу<sup>11</sup> је октобра 1903. године одлучено да се у румелијским вилајетима Европске Турске спроведе међународна реформна акција на челу са генералним инспектором Хилми-пашом и уз помоћ руског и аустроугарског цивилног агента. Деловање ВМРО-а свој врхунац достиже Илинденским устанком<sup>12</sup> у лето 1903. године. Услед пропасти устанка настало је затишје које је трајало непуних годину дана. Од лета 1904. године деловање ВМРО-а се наставља са старим циљем да се обласи у којима живи српски народ бугаризује. Акција је била усмерена против Срба, уз отворени терор према њима.<sup>13</sup>

Српска организација за одбрану интереса српског народа у Старој Србији<sup>14</sup>, обликовала се почев од 1902. године, мењајући своје називе и називе

ВМОК добије Косовски и Битољски, а ВМРО Једренски и Солунски вилајет. Овај споразум је био мртво слово на папиру, пошто су, ради пљачке, једни другима залазили у терен. Једино у чему су се слагали је била србобобија. види: Красимир Каракачанов, *ВМРО – историја на една борба*, Софија, 2013, 21–32.

<sup>10</sup> Владимир Илић, *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд, 2006, 14, 15; Милош С. Јагодић, *Српске чете у Македонији 1897–1901. године*, Устанци и побуне Срба у Турској у XIX веку, Ниш, 2012, 111, 112.

<sup>11</sup> О Мирџштетском споразуму детаљније видети: Славиша Д. Недељковић, *Политика великих сила према европској Турској од 1903. до 1908. године (Реформна акција великих сила)*, Лесковачки зборник, бр. LIV, Лесковац, 2014, 69–80; Јован М. Јовановић, *Борба за народно уједињење 1903–1908*, Београд, 1930, 31–33; Јозеф фон Хамер, *Историја Турског (Османског) царства*, 3, Загреб, 1979, 493–498; Васиљ Поповић, *Источно питање, Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд, 1996, 203–206; Стеван К. Павловић, *Историја Балкана 1804–1945*, Београд, 2004, 248, 249.

<sup>12</sup> О Илинденском устанку види: Јарослав Валеријановић Вишњаков, *Македонски покрет и преврат у Србији 29. маја 1903*, Токови историје, 3, Београд, 2011, 7–23; Јован М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд, 1941, 147–154; Чедомир Попов, *Грађанска Европа (1770–1914), Друштвена и политичка историја Европе (1871–1914)*, Београд, 2010, 283, 284; Красимир Каракачанов, *нав. дело*, Софија, 2013, 55–70.

<sup>13</sup> *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. II, додатак 1, Организација Српска одбрана 1903–1905, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 10.

<sup>14</sup> О стварању Српске организације види: Предраг Пејчић, *Четнички покрет у Краљевини Србији 1903–1918*, Крагујевац, 2007; Душан Ж. Путниковић, *Ратни мемоари*, књ. 1, Ниш, 1938; Станислав Краков, *Пламен четништва*, Београд, 1990; Коста Пећанац, *Четничка акција 1903–1912*, Београд, 1933; Јован Хаџи Васиљевић, *Четничка акција у Старој Србији и Македонији*, Београд, 1928; Владимир Илић, *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд, 2006; Владимир Стојанчевић, *Српско-бугарски сукоби у Скопском санџаку почетком XX века – према извештају аустроугарског генералног конзула у Скопљу, Вардарски зборник*, бр. 2, Београд, 2003, 31–68; Исти, *Из мемоара кумановског учитеља Милана Петровића Опашака*

својих органа. Настајала је као спонтана и појединачна приватна иницијатива на самом терену, најпре за набавку оружја и стварања малих самосталних чета за одбрану Срба од насиља у Турској, посебно од насилне бугаризације у јужном делу Старе Србије.<sup>15</sup> После пропасти Илинденског устанка у лето 1903. године, ова организација, касније названа „приватна иницијатива“, израсла је у незваничну друштвену организацију, у чију се активност постепено укључују и Министарство иностраних дела и други државни органи. Од јула 1905. године формално је организована и стављена под контролу посебног органа у поменутом министарству – Врховног одбора или Врховне главне управе.<sup>16</sup> Пун замах организација је достигла током следеће две године, али је под притиском европских великих сила средином 1907. године влада била приморана да привремено стиша њену акцију.<sup>17</sup>

Српско становништво у Кумановској кази Скопског санцака<sup>18</sup> било је изложено жестоком терору бугарско-вмровске комитске акције. Најугледнији људи, посебно учитељи, свештеници и други су систематски протеривани и убијани. За то време званична Србија своју спољну политику је усмерила на мирну школско-црквену пропаганду у Турској, за побољшање тамошњег стања реформама, али не и за револуционарну акцију. Службени кругови у

---

о Јовану Довезенском, *Вардарски зборник*, бр. 8, Београд, 2012; Миодраг Д. Пешић, *Стари четници*, Крагујевац, 2000; Урош Шешум, *Српска четничка организација у Старој Србији 1903–1908*. Теренска организација, *Српске студије*, књ. 2, Београд, 2011, 239–260; Биљана Вучетић, *Српска револуционарна организација у Османском царству на почетку XX века*, *Историјски часопис*, LIII, Београд, 2006, 359–374.

<sup>15</sup> *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. II, додатак 1, Организација Српска одбрана 1903–1905, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 9; *Бележити Българи за обединение на разпокъсаното отечество*, приредио: Пламен Павлов, Софија, 2010; Красимир Каракачанов, *нав. дело*, Софија, 2013; Милан Матов, *Най комитата разказва.../живот за Македонија/*, Софија, 2002; *Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903–1909*, приредили: Михајло Миноски, Ђорђе Стојчевски, Скопље, 2002; *Германски документи за политиката на Германија и европските големи сили во Македонија (1904–1910)*, приредили: Ђорђе Стојчевски, Петар Стојчевски, Скопље, 2005; *Руски документи за Македонија и македонско прашање (1859–1918)*, приредио: Александар Трајановски, Скопље 2004; *Британски документи за историјата на Македонија (1901–1904)*, том VI, приредили: Александар Трајановски, Зорица Божиновска, Скопље, 2012; *Турски документи за оружените борби во Македонија 1903–1908*, приредио: Драги Ђорђевић, Скопље, 2007.

<sup>16</sup> Милош С. Јагодић, *Српске чете у Македонији 1897–1901. године*, Устанци и побуне Срба у Турској у XIX веку, Ниш, 2012, 111; Јован М. Јовановић, *нав. дело*, Београд, 1941, 156–159; Станислав Краков, *Пламен четништва*, Београд, 1990, 71–73; Владимир Илић, *нав. дело*, Београд, 2006, 21–27.

<sup>17</sup> *Исти*, књ. II, додатак 1, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 9.

<sup>18</sup> О Кумановској кази Скопског санцака значајне податке нам је оставио Јован Хаџи-Васиљевић: Јован Хаџи-Васиљевић, *Јужна Стара Србија, историјска, етнографска и политичка истраживања, Кумановска област*, књ. I, Београд, 1909.

Београду 1904. и 1905. године су били против сваке организоване акције у Старој Србији и, колико се могло, спречавале су прелазак чета из Србије у Турску. Они су сматрали да ће се на лицу места, онде где српски живаљ страда, јавити сама од себе српска одбрана. Предвиђали су да ће прелазак чета довести до сукоба који се могу изродити у туђе интервенције и да не треба без одређеног плана изводити такву акцију. Веровали су да се са Бугарима може заједно радити, али су на то дошли покољи које су Бугари извршили.<sup>19</sup>

Прво село у Кумановској кази Скопског санџака које је било на мети бугарских комитета, било је село Кокошиње<sup>20</sup> у коме је 6. августа 1904. године извршен стравичан покољ српског живља.<sup>21</sup> Комитет ВМРО-а је планирао ликвидацију учитеља Дана Стојановића и проте Јована Алексића. Тај задатак је био поверен чети бугарског мајора Атанаса Бабате.<sup>22</sup> Бугари су ушли у кућу проте Јована Алексића. У кући се, поред проте налазио и нови сеоски учитељ Јован Цветковић. Са њима је био и протин синовац Милан Поп-Петрушиновић. Попов слуга Михајло Миладиновић<sup>23</sup> је успео да побегне на таван и тамо је остао све док Бугари нису отишли. Из протине куће су изведени сви који су се у њој налазили. Изведени су наред сеоског пута, повезани конопцима један уз другог, сви виђенији људи села међу којима је био и млад и виђен момак у читавој кази кумановској Јован Ивановић Чекеренда. Бабата је од свих тражио да се изјасне да су Бугари. Када су ови то одбили, он је наредио покољ. Том приликом је побијено 45 сељака. Увече су комите пошле из села. Бабата није био задовољан. У школи, на спрату, нису нашли другог старог учитеља Дана Стојановића чију је главу комитет тражио.

Пре него што је у Кокошиње стигла заштита, још једном се у селу појавила чета Атанаса Бабате. Бугари су нашли старог учитеља Дана Стојановића и убили га јер није хтео да се одрекне српског имена.

<sup>19</sup> *Исти*, књ. II, додатак 1, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 11.

<sup>20</sup> Село Кокошиње се налази 28 km југоисточно од Куманова. Око 1759. године је настало село. Састојало се од две махале: Давутовске и Мачкинске, док су махале Еребичарска и Бошковска настале у периоду од 1808. до 1818. године. Види детаљније: Јован Хаџи-Васиљевић, *нав. дело*, књ. I, Београд, 1909, 256–259.

<sup>21</sup> Станислав Краков, *нав. дело*, Београд, 1990, 143; Предраг Пејчић, *нав. дело*, Крагујевац, 2007, 56.

<sup>22</sup> По бугарској историографији да би заштитили становништво од новог противника са севера, Срба после погибје чете Славејка Арсова, 9. децембра 1904. године, руководство ВМРО-а шаље у битку против српских чета 1905. године најискусније и познате војводе као што су: Коста Нунков, Атанас Бабота, Михајло Чеков, Георг Сугарев и старог тракијског војводу Танета Николова из Хаскова. Посебно се својом борбом против Срба издваја Крсто Лазаров. види: Красимир Каракачанов, *нав. дело*, Софија, 2013, 97.

<sup>23</sup> Слуга Михајло Миладиновић је након одласка чете Атанаса Баботе сишао са тавана и напустио село у потрагу за четом Јована Станојковића Довезенског. Види: Момчило Златановић, *Историја и традиција, Војвода Довезенски и песме о њему*, Врање, 2006, 143–148; Станислав Краков, *нав. дело*, Београд, 1990, 145, 146.

Септембра месеца је кумановски прота Ташко Петровић, чију је главу ученио Комитет, тражио од проте Стевана Димитријевића<sup>24</sup> помоћ у људству и пушкама због „злог стања“ у Кумановској кази.<sup>25</sup> То зло стање у овој области се огледа и кроз убиство на превару најугледнијег човека, Атанаса Стојиљковића из Довезенца<sup>26</sup>, кога је убио Атанасије Средојевић дошавши у Атанасову кућу под изговором да тражи уточиште јер га гоне Бугари.<sup>27</sup> Претње и убиства ових виђенијих и угледних људи су покушаји бугарске пропаганде да оствари своје циљеве, то јест, оно што нису могли да учине школом и црквом, што нису могли да учине бугарски митрополити, попови и учитељи, то су желеле да учине бугарске комите. Тако су из страха многа села прелазила на бугарску страну.

Година 1905. је отпочела убиством српског проте у Куманову Атанасија Ташка Петровића. Организатор убиства је била бугарска организација у Куманову, чији је челник био управитељ бугарских школа Атанас Левков. Неколико дана пре напада, проти Ташку је било достављено, од бугарског комитета у Куманову, да се смртна пресуда, изречена над њим пре неколико месеци, у дело спроведе у суботу, на Нову годину или у недељу. Пошто то није била прва достава, прота је веровао да није ни последња. На Нову годину, 14. јануара, прота је на кућним вратима нашао окачени метак што је био знак да ће смртна казна бити ускоро извршена.<sup>28</sup> Бугарске комите, под вођством писара бугарског митрополитског намесника у Куманову Трајчета, нападе су проту Ташка, кад се из цркве враћао у друштву ђаконa Стејића и црквењака Јаћима. У уској улици, која је водила према српској цркви, 15. јануара је извршен напад. Проту су ранили на два места. Поред проте, рањен је и његов црквењак Јаћим, који је гонио убице, испалио за њима три метка и тада рањен. Умро је након два дана. Ђакон Стејић је успео пуким случајем да се спасе. Кад су припуцали револвери, окренуо се да види ко пуца, а пошто је било веома клизаво, пао је и тако спасао главу. И он је гонио убице и за њима испалио четири метка.<sup>29</sup>

<sup>24</sup> Прота Стеван Димитријевић, национални радник, ректор Призренске богословије од 1895. до 1903. године, професор Скопске гимназије, па затим Прве мушке гимназије у Београду 1903. године. У Скопље је враћен августа 1904. године за директора Скопске гимназије како би лакше радио на пословима Српске одбране. види: Зорица Малеш, *Прота Стеван Димитријевић. Божји анђео за Јужну Србију*, Београд, 2002, 35; Миле Станић, *Михаило Г. Ристић. Свештеници са којима сам радио*, Вардарски зборник, 1, Београд, 1999, 91 – 92.

<sup>25</sup> *Исти*, књ. II, додатак 1, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 176, 177.

<sup>26</sup> Село Довезенце се налази 25 km источно од Куманова. Село је основано у периоду од 1759 до 1779. Зна се да је село настало од пет кућа. Тих пет кућа су били: Карацинци, Прилепци, Џанковци, Мутавцинци, Вуковци. Види детаљније: Јован Хаџи-Васиљевић, *нав. дело*, књ. I, Београд, 1909, 218 – 220.

<sup>27</sup> *Исти*, књ. II, додатак 1, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 191.

<sup>28</sup> Владимир Илић, *нав. дело*, Београд, 2006, 48.

<sup>29</sup> *Исти*, књ. II, додатак 1, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 250; Станислав Краков, *нав. дело*, Београд, 1990, 182, 183.



Чим је добио депешу да је прота рањен, генерални конзул Михаило Ристић је послао у Куманово из Скопља докторе Шушлаковића и Креја. Они су проти и Јаћиму указивали лекарску помоћ, али су били мишљења да они неће преживети. Све до своје смрти, прота је био при чистој свести. Он је увиђао да ће умрети, али му је било жао што се није могао осветити. Од својих блиских је тражио да убију проту бугарског и Левкова, као главне виновнике злочина. Издахнуо је са речима: „Левков – освета.“<sup>30</sup> На протину пратњу, која је била на Богојављење, присуствовало је све српско кумановско становништво, народ из околине, попови са села. На дан када је убиство извршено пред црквом је требало да дежура турски полицајац Лаза бугараш. Он је у Куманову био познат као ужасан србофоб. Сваком приликом је гледао да нашкоди Србима. Тога дана се он склонио, како би бугараши могли да спроведу свој план.<sup>31</sup>

Чим се чуло за напад, бугараши су се одмах склонили у своје куће. Бојали су се српске освете. Све до протине смрти чаршија се затварала још за видела и сваки се од бугараша повлачио у домове. Бугарски прота је тих дана ишао у цркву у пратњи десет стражара. Бугарски управитељ школа Левков, који је био главни виновник овог напада, никуда није смео да иде без пратње. После погреб, Левков је заједно са десетак бугараша пролазио поред протине куће. На улици је био учитељ Јован Јакић, протин рођак. Када је Левков видео Јакића, уплашио се, вратио се натраг и кренуо другом улицом.<sup>32</sup>

Одмах по нападу, турске власти су затвориле једанаест бугараша на које се сумњало, а сутрадан задржале само њих четворо. Као главни протин убица је затворен писар бугарског намесника Трајче. Њега је у бекству ухватио један хоца и то у тренутку када је остављао револвер на једном зиду и хтео да прескочи плот.<sup>33</sup> У његовом револверу су нађене две испалене чауре. Иако је Трајче учествовао у нападу, њега су власти сутрадан пустиле као невиног.<sup>34</sup>

Бугарска бруталност је тих дана превазилазила сваку границу. Није им било доста што су смакли свог противника, већ су оне ноћи, када је прота сахрањен, славили на неколико места код виђенијих својих чланова. Кад је пратња пролазила, многи су се од њих смејали јавно. На суђењу у Скопљу, окривљени Левков и Митев су осуђени на пет година затвора. Казну су издржавали у скопском Куршумли-хану. Ускоро им се прикључио и српски

<sup>30</sup> *Исти*, књ. II, додаток 1, приредила: Љиљана Алексић-Пејковић, Београд, 2008, 251.

<sup>31</sup> *Исти*, 251; Владимир Илић, *нав. дело*, Београд, 2006, 48.

<sup>32</sup> *Исти*.

<sup>33</sup> Владимир Илић, *нав. дело*, Београд, 2006, 48; Станислав Краков, *нав. дело*, Београд, 1990, 183–190.

<sup>34</sup> Станислав Краков, *нав. дело*, Београд, 1990, 187, 188.

учитељ из Куманова Јован Цакић. Он је осуђен на исту временску казну због организовања убиства проте Александра, бугарског митрополитског намесника. Бугарски прота је убијен четрдесетог дана од смрти проте Ташка, у време када је Ташку држан парастос.<sup>35</sup>

Деловање ВМРО-а се огледало и у изношењу неистина и издајстава. У вези с тим, Бугари су децембра 1904. године у селима Кумановске казе издали наређења сељацима како да дочекују српске чете, које су представљане као турска помоћ. Они су им давали савете како да уништавају те чете или их издају најближој бугарској чети. У случају да то не ураде, онда су тиме сами себи изrekli смртну казну.<sup>36</sup>

Ставови великих сила по питању деловања ВМРО-а и српских одговора на њихово деловање су били двојаки. Једни су говорили да су ти сукоби сметња за мир, да су за ово сви народи подједнако криви и да се на Балкану не може створити неки трајан мир и ред. Други су оптуживали Србе за сукобе. Намера и једних и других је била да се балкански народи прикажу као неспособни за самосталан живот и мирно развијање, а да Бугари нису криви за међусобна трвења Срба и Бугара. Прво тумачење је нашло израза у аустро-руској noti о сукобима, а друго су ширили по Европи софијски званични кругови.<sup>37</sup>

Интереси великих сила нису били једнаки.<sup>38</sup> Аустројски политички агенти у Турској су имали упутства да раде на неслози Срба и Бугара. Они су били у вези са бугарским четата и њиховим организацијама, те је преко њих ишла комитска преписка са центрима у Софији. Аустројски официри у Куманову су били агенти бугарске службене политике, мешајући се чак у питања наставе по српским школама.<sup>39</sup> Русија је, после несрећног рата на Далеком истоку, била исувише заузета својим унутрашњим приликама<sup>40</sup>, Енглеска и Француска су

<sup>35</sup> Владимир Илић, *нав. дело*, Београд, 2006, 48; Станислав Краков, *нав. дело*, Београд, 1990, 185, 186..

<sup>36</sup> *Исти*, књ. II, додатак 1, приредила: Љиљана Алексић–Пејковић, Београд, 2008, прилог 1, 744, 745.

<sup>37</sup> Јован М. Јовановић, *нав. дело*, Београд, 1941, 166.

<sup>38</sup> О интересима Великих сила видети: *Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903–1909*, приредили: Михајло Миноски, Ђорђе Стојчевски, Скопље, 2002; *Германски документи за политиката на Германија и европските големи сили во Македонија (1904–1910)*, приредили: Ђорђе Стојчевски, Петар Стојчевски, Скопље, 2005; *Руски документи за Македонија и македонско прашање (1859–1918)*, приредил: Александар Трајановски, Скопје 2004; *Британски документи за историјата на Македонија (1901–1904)*, том VI, приредили: Александар Трајановски, Зорица Божиновска, Скопље, 2012; *Турски документи за оружените борби во Македонија 1903–1908*, приредил: Драги Ђорђиев, Скопље, 2007.

<sup>39</sup> Јован М. Јовановић, *Борба за народно уједињење 1903–1908*, Београд, 1930, 46.

<sup>40</sup> Чedomир Попов, *Граѓанска Европа (1770–1914), Друштвена и политичка историја Европе*



имале посла са Немачком око Марока<sup>41</sup>, док је Италија, најзаинтересованија сила на Балкану, после Русије и Аустроугарске, долазила у честе сукобе са Аустроугарском.<sup>42</sup> Велике силе су показивале различита гледишта према деловању ВМРО-а. Једни су били да се овакво стање реши путем реформи, други да се делови европске Турске поделе по начелу народности међу постојећим државама на Балкану, а трећи су радили јавним и тајним средствима да им се повери европски мандат за умирење на подручју реформне акције.<sup>43</sup>

## Извори

*Австриски документи за реформската акција на европските големи сили во Македонија 1903–1909*, приредили Михајло Миноси, Горги Стојчевски, Скопље, 2002.

*Британски документи за историјата на Македонија (1901–1904)*, Том VI, приредил Александар Трајановски, Зорица Божиновска, Скопље, 2012.

*Вътрешната Македоно-одринска револуционна организација (1893–1919 г.), Документи на централните ръководни органи (устави, правилници, мемоари, декларации, окръжни, протоколи, наредби, резолюции, писма)*, том 1, част 1, приредил Цочо Билярски, Ива Бурилкова, Софија, 2007.

*Вътрешната Македоно-одринска револуционна организација (1893–1919 г.), Документи на централните ръководни органи (устави, правилници, мемоари, декларации, окръжни, протоколи, наредби, резолюции, писма)*, том 1, част 2, приредил Цочо Билярски, Ива Бурилкова, Софија, 2007.

*Германски документи за политиката на Германија и европските големи сили во Македонија (1904–1910)*, приредил Горги Стојчевски, Петар Стојчевски, Скопље, 2005.

*Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књ. 2, 1/1, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2006.

*Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књ. 2, 1/2, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2006.

*Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књ. 2, 2/1, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2006.

*Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књ. 2, 2/2, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2006.

*Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књ. 2, 3/1, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2004.

---

(1871–1914), Београд, 2010, 277, 279, 280.

<sup>41</sup> *Исти*, 279–283.

<sup>42</sup> Васиљ Поповић, *нав. дело*, Београд, 1996, 217, 218.

<sup>43</sup> Јован М. Јовановић, *нав. дело*, Београд, 1930, 49.

- Документи о спољној политици Краљевине Србије*, књ. 2, 3/2, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2004.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 4/1, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2008.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, 4/2, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2008.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 3, 1/1, приредили Михаило Војводић и Љиљана Алексић-Пејковић, Београд 2010.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 3, 1/2, приредили Михаило Војводић и Љиљана Алексић-Пејковић, Београд 2010.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, Организација Српска одбрана 1903–1905, књ. 2, Додатак 1, приредила Љиљана Алексић-Пејковић, Београд 2008.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, Организација Српска одбрана 1906, године, књ. 2, Додатак 2, приредили Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2006.
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, Организација Српска одбрана 1907, године, књ. 2, Додатак 3, приредили, Љиљана Алексић-Пејковић и Живота Анић, Београд 2008.
- Руски документи за Македонија и Македонското прашање (1859–1918)*, приредио Александар Трајановски, Скопље, 2004.
- Турски документи за оружените борби во Македонија 1903–1908*, приредио Драги Горгиев, Скопље, 2007.

## Литература

- Бележити Българи за обединение на разпокъсаното отечество, приредио: Пламен Павлов, Софија, 2010.
- Вучетић, Б. (2006). Српска револуционарна организација у Османском царству на почетку XX века, *Историјски часопис*, LIII, Београд, 359–374.
- Поповић, В. (1996). *Источно питање – историјски преглед борбе око опстанка османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд.
- Илић, В. (2006). *Српска четничка акција 1903–1912*, Београд.
- Стојанчевић, В. (2012). Из мемоара кумановског учитеља Милана Петровића Опашака о Јовану Довезенском, *Вардарски зборник*, бр. 8, Београд.
- Стојанчевић, В. (2003). Српско-бугарски сукоби у Скопском санџаку почетком XX века – према извештају аустроугарског генералног конзула у Скопљу, *Вардарски зборник*, бр. 2, Београд, 31–68.
- Путниковић, Д. Ж. (1938). *Ратни мемоари*, књ. 1, Ниш.
- Малеш, З. (2002). *Прота Стеван Димитријевић. Божји анђео за Јужну Србију*, Београд.

- Валеријанович Вишњаков, Ј. (2011). Македонски покрет и преврат у Србији 29. маја 1903, *Токови историје*, 3, Београд, 7–23.
- Јовановић, Ј. М. (1930). *Борба за народно уједињење 1903–1908*, Београд.
- Јовановић, Ј. М. (1941). *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд.
- Хаџи Васиљевић, Ј. (1928). *Четничка акција у Старој Србији и Македонији*, Београд.
- Хаџи-Васиљевић, Ј. (1909). *Јужна Стара Србија, историјска, етнографска и политичка истраживања, Кумановска област*, књ. I, Београд.
- Хамер, фон Ј. (1979). *Хисторија Турског (Османског) царства*, 3, Загреб.
- Пърличев, К. (2001). *Кюстендилският конгрес на ВМРО 1908*, Софија.
- Пећанац, К. (1933). *Четничка акција 1903–1912*, Београд.
- Каракачанов, К. (2013). *ВМРО – история на една борба*, Софија.
- Македонски дневник, Спомени на отец Търпо Поповски. (2006). София.
- Матов, М. (2002). *Най комитата разказва.../живот за Македонија/*, Софија.
- Јагодић, М. С. (2012). *Српске чете у Македонији 1897–1901. године*, Устанци и побуне Срба у Турској у XIX веку, Ниш, 111–130.
- Пешић, М. Д. (2000). *Стари четници*, Крагујевац.
- Златановић, М. (2006). *Историја и традиција*, Врање.
- Кайчев, Н. (2006). *Македонијо, вџжелана, Армијата, училището и градежът и нацията в Сърбия и България (1878–1912)*, Софија.
- Пејчић, П. (2007). *Четнички покрет у Краљевини Србији 1903–1918*, Крагујевац.
- Недељковић, С. Д. (2014). Политика великих сила према европској Турској од 1903. до 1908. године (Реформна акција великих сила), *Лесковачки зборник*, бр. LIV, Лесковац, 69–80.
- Краков, С. (1930). *Пламен четништва*, Београд.
- Павловић, С. К. (2004). *Историја Балкана 1804–1945*, Београд.
- Шешум, У. (2013). *Друштво против Срба 1897–1902., Методи и мере бугарске дипломатије, Егзархије и Бугарско-македонско одринске револуционарне организације против ширења српског утицаја у Јужној Старој Србији и Македонији 1897–1902.*, Српске студије, књ. 4, Београд, 73–104.
- Шешум, У. (2011). *Српска четничка организација у Старој Србији 1903–1908. Теренска организација*, Српске студије, књ. 2, Београд, 239–260.
- Попов, Ч. (2010). *Грађанска Европа (1770–1914)*, Друштвена и политичка историја Европе (1871–1914), Београд.

Милан Ж. Трайкович

## **ДЕЙСТВИЕ ВМРО В КУМАНОВСКОЙ КАЗЕ СКОПСКОГО САНДЖАКА 1904/1905. ГОДА**

### **Резюме**

В течение с 1903. года по 1905. год в тогдашним такназываемым румелийским вилайетах европейской Турции, в которых находился и Косовский, спроводилась, с целью разбития революционного движения между жившими там народами международная революционная акция во главе с турецким генеральным инспектором Хилми-пашой и русскими и австрийскими невоенными агентами.

Вооружённые акции южнее сербской и болгарской границ, ещё с 1896. года тайно спроводило вазальное княжество Болгария с помощью ВМРО (Внутренняя македонская революционная организация). Свои вершины болгарская акция достигает летом 1903. года Илинденским восстанием. Когда восстание неудачно закончилось настал одногодичный мир. Но, уже в лето 1904. года болгарская акция продолжалась с целью, в южных частях Старой Сербии, спровести болгаризацию а потом их присоединить Болгарии.

На основании сербских, македонских и болгарских напечатанных источников в нашей работе обработана болгарская акция ВМРО на территории Кумановской казы Скопского санджака, части Косовского вилайета. Она спроводилась в нескольких направлениях: убийством известных сербов, нападением на сербские сёла, путём школьной системы и церкви.